

ГУМАНИЗМ ЖӘНЕ ІЗГЛІК: ҚОС ӨРКЕНИЕТ КЕҢІСТІГІНДЕГІ СИПАТЫ

Адам болмысы өміріне қажетті маңызды жақтарын түсініп, тануға адамзат өр қырынан, өр түрлі жолмен келіп отырды. Гуманизм – бұл маңызды жақтардың адам тіршілігіне аса қымбат қазығы іспеттес. Адамның ізгілікті өмір сүруі қандай қыын болса, адамның ізгі түлға деңгейіндегі тұрақты субъектке өтуі одан да қыын іс екендігін анықтап, таныта білуді – көне заман ғұламалары сол кезде-ақ ашқан ақиқат, бірақ, ашы ақиқат еді. Адам болмысының құпиясының шетін аша бастаған көне Үнді, Қытай, Грекия әлемі осы ақиқатпен бірге гуманизмнің де алғашқы ұрығын қалдырыған. Ал, ортағасырлық Түрік-Мұсылман өркениетінің гуманизм ағымының кеңейіп өрі терендеуін танытудағы рөлі де, орны да ерекше. Атальмыш өркениетке тән діни-философиялық ілімдер көпшілік зерттеулерде, енбектерде кеңінен қозғалғанымен, осы өркениет кеңістігіндегі гуманизм жайлы жеке тақырыпта ауқымды жұмыс жазылмағанын ескеруді жөн көрдік.

Дамудың килесуласында адам болмысының көкейтесті мәселелермен бой көрсетіп, философияғының басқа ғылымдармен байланыс торын күрделендіріп, өрекеттесу шенберін кеңейткен кезеңнін басы осы мұсылман өркениетінен басталады. Осы кезеңде, қоғам мен адам, адам мен адам ара-катынасы жаңа қырынан танылып, осы кезеңде, жалпыадамзаттық мәселелер барлық ғылым салаларының назарын өзіне аударып, осы кезеңде ізгілік те ілім ретінде ерекше шабытпен биік өреден көрінген. Изділік ілімі туындалап келе жатқан қоғамдық әлеуметтік-саяси және идеологиялық сұрақ-талаптарына қажет жауап

ретінде қалыптасқан. Мұндай қажеттіліктің аналогиялық қөрінісін Батыс Европа XIV–XVI ғасырларда басынан кешкен еді. Осына бір, жайдан-жай бос кеңістікте бой көтермейтін, құнды қажеттілікпен туып, өрбіген гуманизмнің екі өркениеттегі сипаты, мәні, болмысы қандай? Егер бар болса үқсас және айырма белгілері қандай деген сауалға жауап беріп көрелік. Екі түрлі уақыт кезеңінде, өрі екі басқа мәдениет ошағы, екі басқа салт-сана, өдет-ғұрып, дәстүрге негізделген елді мекендерден бастау алып, әлемді дүр сілкіндірген қоғамдық құбылыстың биігі – өркениеттіліктің, мұсылмандық және европалық екі түрлік болмысын тануға талпыныс жасау меселенің женілінен емес. Екі өркениетке тән үқсастықтың бастапқы ізін гуманизм мен ізгіліктің қалыптасуының алғы шарттарынан бастап іздең көрелік.

Жоғарыда келтірілген салыстырмалы талдаудан Мұсылман және Еуропа өркениеттерінің қалыптасуының алғы шарттарының үқсас және айырма белгілерін, өзара артықшылықтарын, өзгешеліктерін танығандаймыз. Егер қасиетті далаға келген өркениетті қоғам болмысы сол қоғамдағы адамдық сапамен анықталатын болса, ол сапа, ғұламалардың қабілет-күші мен ақыл-парасатының өзара үндерден көрінісінде трансформацияланып, гуманизмнің шынайы сипатын білдіреді. Мұсылман өркениеті ықпалындағы озық ілімдер, адам ақыл-күшімен өзін, өзінің жан дүниесін дұрыс тани білуі қажет деп тапса, Батыс гуманистері ақыл-ой мен білім күштерін – табиғаттың тылсым құпиясы мен құбылыстарын

Гуманистерге тән нәтижелі, ортақ игі іс-антин мұрасына, мәдениетіне қызығушылық, оны тану және өзгеге де таныста білу еңбегі. Антик заман құндылықтары, әсіресе, Аристотель, Платон еңбектерімен алғашқы таныстық, танымдық еңбегі мен ерлігі ең алдымен Мұсылман әркениетінін гуманистеріне тиесілі. Бұл мұраны әркениеттер арасындағы органикалық тамырластықты байқататын маңызды көздердің бірі деп айтсақ та болады. Себебі, Батыс Еуропа антик құндылықтарын Мұсылман әркениеті ықпалымен тауып, танығандығы – тарих шындығы екен-дігін ұмытпауымыз керек. Адамның өз өмірі мен тағдырына билігін әлемге танытқан әркениеттің негізгі компоненті – гуманизм жалпы адамзатқа қамқорлық мақсатына бағытталған шынайы бейнесін тарихта тұнғыш болып Мұсылман әркениетінде ізгілік бейнесінде көрсетті.

ӘДЕБИЕТ

1. Тимофеев И. Бируни. М.: Молодая гвардия, 1986. 304 с.

2. Географы и путешественники. Краткий биографический словарь. М.: Рилол классик, 2000. 576 с.
3. Әл-Фараби. Әлеуметтік-әтикалық трактаттар. Алматы: Фылым, 1975. 364 б.
4. Монтень М. Опыты (Избран. главы). М.: Правда, 1991. 638 б.
5. Баласагун Ж. Құтты білік. Алматы, 1996. 594 б.
6. Антология мировой философии. М.: Мысль, 1969. Т. 1. 935 с.

Резюме

Место духовных ценностей Возрождения Запада во все расширяющемся и углубляющемся течении гуманизма является особым. Но и гуманисты средневекового мусульманского Ренессанса, усваивая идеи и ценности прошлого, в том числе и бесценной греческой цивилизации, уделяли большое внимание гуманистическому воспитанию, целью которого являлось превращение основных принципов гуманизма в нравственные нормы поведения человеческого общества.

ШҚМТУ философия
каф ага оқытушысы

Поступила 2.02.06г.